

"ונתנה תוקף", ר' אמנון ממגנצא, גרמניה (ימי ביניים)

ונתנה תקף קדשת היום. כי הוא נורא ואים. ובו תנשא מלכותך. ויכון בְּחֶסֶד כְּסֵאֲךָ. ותשב עליו באמת. אמת כי אתה הוא דין ומוכיל ויודע ועד. וכותב וחותרם (וסופר ומונה). ותזכר כל הנשפחות. ותפתח את ספר הזכרונות. ומאליו יקרא. וחותרם יד כל אדם בו. ובשופר גדול יתקע. וקול דממה דקה ישמע. ומלאכים יחפזו. וחיל ורעדה יאחזו. ויאמרו הנה יום הדין. לפקד על צבא מרום בדין. כי לא יזכו בעיניך בדין. וכל באי עולם יעברו לפניך כבני מרון....

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף ח עמוד א-ב

תהלים (פא:ד) "יתקעו בחדש שופר בפסה ליום חגנו": איזהו חג שהחדש מתכסה בו - הוי אומר זה ראש השנה וכתוב +תהלים פא+ כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות ראש השנה סימן תקצז סעיף א

אוכלים ושותים ושמחים, ואין מתעניין בר"ה ולא בשבת שובה; אמנם לא יאכלו כל שבעם, למען לא יקלו ראשם ותהיה יראת ה' על פניהם.

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות ראש השנה סימן תקצז סעיף א (א)

אוכלים ושותים ושמחים - ר"ל אף שהוא יום הדין מ"מ מצוה של ושמחת בחגך שייך גם בו שגם הוא בכלל חג כדכתיב 'תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו' ונאמר בנחמיה ח' 'אכלו משמנים ושתו ממתקים וגו' כי קדוש היום לאדנינו ואל תעצבו כי חדות יקנך היא מעצבכם:

טור אורח חיים הלכות ראש השנה סימן תקפא

ורוחצין ומסתפרין ע"פ המדרש א"ר סימון כתיב: כי מי גוי גדול [אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים] וגומר, ר' חנינא ור' יהושע אומרין איזו אומה כאומה זו שיודעת אופיה של אלהיה פי מנהגיו ודיניו שמנהגו של עולם, אדם שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו ואין חותך צפרניו לפי שאינו יודע איך יצא דינו אבל ישראל אין כן, לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין זקנם ומחתכין צפרניהם ואוכלין ושותין ושמחים בר"ה לפי שיודעין שהקב"ה יעשה להם נס לפיכך נוהגין לספר ולכבס בער"ה ולהרבות מנות בר"ה.

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות ראש השנה סימן תקפא סעיף ד

(כה) מכבסין ומסתפרין בער"ה - להראות שאנו בטוחין בחסדו ית' שיוציא לצדק משפטינו.

מחזור ראש השנה

היום הרת עולם, היום יעמיד למשפט כל יצורי עולמים ...

רש"י בראשית פרק א פסוק א

[בראשית] ברא אלהים - ולא אמר ברא ה', שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין, ראה שאין העולם מתקיים, הקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין, היינו דכתיב (להלן ב ד) 'ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים':

שימוש שמות הקב"ה

- ברא' א - א - ב: ג סיפור א' של הבריאה אלהים
- ברא' ב: ד - סוף ב סיפור ב' של הבריאה יקוק אלהים
- ברא' ג סיפור הנחש יקוק אלהים (חוץ משיחת הנחש וחוח - אלהים)
- ברא' ד סיפור קין יקוק (חוץ מפעם אחת בסוף הפרק - אלהים)

בראשית פרק ג

(א) והנחש היה ערום מכל חית השדה אשר עשה יקנך אלהים ויאמר אל האשה אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן: (ב) ויתאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל: (ג) ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמתו: (ד) ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמתו: (ה) כי ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים ידעי טוב ורע: (ו) ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאנה הוא לעינים ונחמד העץ להשפיל ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה ויאכל: ... (כב) ויאמר יקנך אלהים הן האדם היה פאתו ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם: (כג) וישלחהו יקנך אלהים מגן עדן לעבד את האדמה אשר לקח משם: (כד) ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב המתהפכת לשמר את דרך עץ החיים: ס

בראשית פרק ד

(א) וְהָאָדָם יָדַע אֶת חֹהָ אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת יְקֹנָק :

ר' קדר, "תורת אהל", דף נ"ו

סילוק מידת הדין ע"י הקב"ה כדי לקיים את העולם (ועל כן לא קיים כפשוטו "ביום אכלך ממנו מות תמות"), מביא את הבריות לחשוב שאין עליהם א-להים היושב במשפט. אחרי האכילה מעץ הדעת טו"ר שוב אין על האדם אזהרת "מות תמות". מעתה מכירים אדם וחיה ובניהם, רק בשם הויה – מדת הרחמים. מידה זו איננה שופטת ומענישה. אלא שהאנושות נדרשת ללמוד בדרך הקשה, שבשעה שאין דין ואין דיין, העולם מחריב את עצמו.

בראשית פרק ד

(ח) וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל הֶבֶל אָחִיו וַיְהִי בְהִיּוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיִּקָּם קַיִן אֶל הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ :

מדרש אגדה (בובר) בראשית פרק ד

[ח] וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל הֶבֶל. אמר קין לאחיו לית דין ולית דיין ואין עולם אחר

בראשית רבה (וילנא) פרשת בראשית פרשה ב

ג) רבי יהודה בר סימון פתר קריא בדורות, "והארץ היתה תהו", זה אדם הראשון שהיה ללמה (תרגומו: תהו) ולא כלום, "ובהו" זה קין שבקש להחזיר את העולם לתהו ובוהו, ...

ר' קדר, "תורת אהל", דף נ"ז

רק אחר שראתה חוה עד היכן הגיעו פני הדברים, הבינה שחינוך שת חייב לבוא מתוך ההבנה שחיי האדם נתנו לו במתנה מאת א-להים שופט כל הארץ ואינם קנייניו של איש. וזהו שאמרה חוה כשנולד בנה השלישי:

בראשית פרק ד (כה)

וַיִּדַע אָדָם עוֹד אֶת אִשְׁתּוֹ וַתֵּלֶד בֶּן וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שֵׁת כִּי שֵׁת לִי אֱלֹהִים זָרַע אַחַר תַּחַת הֶבֶל כִּי הָרְגוּ קַיִן :

מחזור ראש השנה

- היום הרת עולם, היום יעמיד למשפט כל יצורי עולמים ...
- ישפוט תבל בצדק ולאומים במישרים, האל קדוש.
- קדוש אתה ונוכח שְׁמֶךָ וְאֵין אֱלֹהִים מִבְּלַעֲדֶיךָ. כְּכַתּוּב וַיִּגְבַּה ה' צְבָאוֹת בְּמִשְׁפָּט וְהָאֵל הַקְּדוֹשׁ נִקְדָּשׁ בְּצַדִּיקָה : בְּרוּךְ אַתָּה ה' הַמֶּלֶךְ הַקְּדוֹשׁ :
- מי כמוך אב הרחמן, זוכר יצוריו לחיים ברחמים

ילקוט שמעוני תורה פרשת פינחס רמז תשפב

ר' יהודה בר נחמן בשם ריש לקיש פתח עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר בשעה שהקב"ה עולה ויושב על כסא דין בדין הוא עולה שנאמר עלה אלהים בתרועה, ובשעה שישראל נוטלין שופר ותוקעין הקב"ה עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים דכתיב ה' בקול שופר, ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם והופך להם מדת הדין למדת רחמים, אימתי בחדש השביעי, ...

ויקרא רבה (מרגליות) פרשת אמור פרשה כט

[א] בחדש השביעי באחד לחדש (ויקרא כג, כד). לעולם י"י דברך נצב בשמים (תהלים קיט, פט). תני בשי' ר' אליעזר בעשרים וחמשה באלול נברא העולם. אתיא דרב כהדא דר' אליעזר דתאני בתקיעתא דרב זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון, כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב (שם /תהלים/ פא, ה). ועל המדינות בו יאמר איזו לחרב ואיזו לשלום, איזו לרעב ואיזו לשובע, ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות. אתה מוצא באחד בתשרי נברא אדם הראשון. שעה ראשונה עלה במחשבה, שנייה נמלך במלאכי השרת, שלישית גיבלו, רביעית ריקמו, חמישית עשאו גולם, ששית נפח בו נשמה, שביעית העמידו על רגליו, שמינית הכניסו לגן עדן, תשיעית צוהו, עשירית עבר על ציווי, אחת עשרה דנו, שתים עשרה נתן לו דימיס. אמ' לו הקב"ה אדם הרי את סימן לבניך, מה אתה נכנסת לפני בדין ונתתי לך דימיס אף בניך נכנסין לפני בדין ואני נותן להם דימיס [פ"י הערוך]: גזר דין של חסד – מת' כהונה]. אימתי בראש השנה, בחדש השביעי באחד לחדש.

תפלת הרש"ש זצ"ל לאומרה בעת פתיחת ההיכל

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, אֱלֹהֵי הַמִּשְׁפָּט, אָדוֹן עֲזָנוּ, צוּר מְשֻׁבְּנוּ, מְגוֹן יִשְׁעֵנוּ, מְשֻׁבָּב בְּעַדְנוּ. שְׁתַּחֲמַל וְתִרְחַם עָלֵינוּ. וַיִּכְבְּשׁוּ רַחֲמֶיךָ אֶת פְּעֻסֵךְ, וַיִּגְלוּ רַחֲמֶיךָ עַל מַדּוּתֶיךָ. וְתִתְּנֵהָ עִמָּנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ בְּמַדַּת הַחֶסֶד וּבְמַדַּת הַרְחָמִים.